

ŚW. CEZARY Z ARLES

**KAZANIA DO LUDU
(1-80)**

Przekład

o. Stefan Ryznar CSsR – kazania 1-55

ks. Józef Pochwat MS – kazania 56-80

Wstęp

ks. Józef Pochwat MS

Całość przejrzał

ks. Arkadiusz Baron

Wydawnictwo WAM
Kraków 2011

„Źródła Myśli Teologicznej”

Serię redagują:

Adam Bandura, Arkadiusz Baron, Tytus Górski, Henryk Pietras i Edward Staniek

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil, *Obrona Orygenesesa*, Rufin, *O sfalszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. *Trójca Święta*. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostoelskiej*, 1997
8. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, cz. 1, 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. Grzech pierworodny. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dzieła egzegetyczne*, 1999
14. Teodoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. Demonologia w nauce Ojców Kościoła. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001
21. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarne*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; hom. 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002
27. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, 2003
28. Ambrozjaster, Hieronim, Pelagiusz, *Komentarze do Listu do Tytusa*, 2003
29. Rufin z Akwilei, *Obrona przed zarzutami Hieronima*, 2003
30. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom III, 2003
31. Ambroży, *Wyjaśnienie symbolu. O tajemnicach. O sakramentach*, 2004
32. Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, 2004
33. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom IV, 2004
34. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, 2005
35. Nowacjan, *O Trójcy Świętej*, 2005
36. *Korespondencja między chrześcijaninem a muzułmaninem*, 2005
37. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku. (Synody i Kolekcje Praw, tom I)*, 2006
38. Augustyn z Hippony, *O chrzcie*, 2006
39. Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, 2006
40. Aureliusz Prudencjusz Klemens, *Wieńce męczeńskie*, 2006
41. Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom, Żydom i Hellenom*, 2007
42. *Konstytucje apostoelskie. (Synody i Kolekcje Praw, tom II)*, 2007
43. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami*, 2007
44. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, 2007
45. Jan Chryzostom, *Homilie na Księgę Rodzaju (seria pierwsza: Rdz 1-3)*, 2008
46. Hieronim ze Strydonu, *Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza*, 2008
47. Jan Chryzostom, *Komentarz do Listu św. Pawła do Galatów*, 2008
48. Juniliusz Afrykańczyk, *Zasady Prawa Bożego*, 2008
49. *Kanony Ojców Greckich (Synody i Kolekcje praw, tom III)*, 2009
50. Grzegorz z Nyssy, *Życie Mojżesza*, 2009
51. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Eklezjastesa*, 2009
52. *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku. (Synody i Kolekcje Praw, tom IV)*, 2010
53. Augustyn, Piotr Chryzolog, Wenancjusz Fortunatus, *Symbol Apostolski w nauczaniu Ojców*, 2010
54. Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, 2010
55. Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, 2010
56. Optat z Milewy, *Traktat przeciw donatystom*, 2011
57. Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu (1-80)*, 2011

Tekst według wydania:
Césaire d'Arles, *Sermons au peuple*, ed. Marie-José Delage,
tom 1, SCh 175, *Sermons* 1-20, Paris 1971;
tom 2, SCh 243, *Sermons* 21-55; 55A; 33A, Paris 1978;
tom 3, SCh 330, *Sermons* 56-80, Paris 1986

© Wydawnictwo WAM, 2011

Redakcja naukowa
ks. dr hab. Arkadiusz Baron, prof. UPJPII

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-205-3

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA INTERNETOWA
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

OD REDAKCJI

W roku 1989 w serii *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* w tomie 52 na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, ukazało się tłumaczenie pięćdziesięciu siedmiu (1-55, 33A, 55A) *Kazań Cezarego z Arles*, dokonane w oparciu o wydanie SCh 175 i 243. Tłumaczenia dokonał o. Stefan Ryznar CSsR, wstępu i opracowania o. Emil Stanula CSsR. Wydanie francuskie opublikowała pani Marie-José Delage, profesorka Smith College (U.S.A.), która zatytułowała te kazania *Sermons au peuple*, czyli *Kazania do ludu*. Dla uniknięcia niejasności tytuł ten zachowujemy w obecnym polskim przekładzie.

W 1986 roku ukazał się trzeci tom kazań Cezarego w SCh 330 (kazania 56-80). Obecny przekład obejmuje wszystkie wspomniane osiemdziesiąt dwa kazania Cezarego z Arles. W odniesieniu do kazań 1-55; 33A; 55A nie jest to ani nowe ich tłumaczenie, ani nie jest to jedynie ich przedruk. Tłumaczenie o. Stefana Ryznara zostało przejrane i uzupełnione o nieliczne brakujące zdania. Na nowo zostały opracowane przypisy. Przy okazji usunięto częste nazbyt rozbudowane tłumaczenia oddające kilkoma synonimami polskimi jeden termin łaciński. Taki przekład wprawdzie mógł ułatwiać polskiemu czytelnikowi rozumienie tekstu, ale rozciągał oryginał i sprawiał wrażenie, że autor tak je wygłosił. Tymczasem styl Cezarego jest bardzo oszczędny, zwięzły i prosty. Posługiwał się on krótkimi zdaniami zapadającymi w duszę odbiorcy.

W obecnym wydaniu przywrócono oryginalną wersję cytatów biblijnych. Cezary rzadko cytował wiersze biblijne w całości, ale często parafrazował je lub wybierał tylko te słowa, które potrzebował w danej chwili. W przekładzie wydanym w PSP 52 podano całe zdania biblijne i to w wersji Biblii Tysiąclecia, czyli w odniesieniu do Nowego Testamentu w tłumaczeniu z języka greckiego, którym oczywiście Cezary się nie posługiwał. Cytaty biblijne nieraz znacznie różniące się od znanych polskich wersji oddano według wersji Cezarego.

Kazania 56-80 przełożył ks. Józef Pochwat MS. Uważny czytelnik na pewno zauważy zmianę stylu, która była nie do uniknięcia. Jednakże w pra-

cy redakcyjnej postarano się w miarę możliwości ujednoczyć całość przynajmniej pod względem terminologicznym.

Śródtytuły umieszczone w polskim przekładzie najczęściej są tłumaczeniem z tekstu w języku francuskim – są więc w większości dziełem prof. Marie-José Delage.

Ponadto, polski przekład uzupełniono terminami i wyrażeniami łacińskimi w formie, w jakiej występują one w oryginale, a nie w mianowniku jak zwykle się to czyni. Czytelnikowi obznajomionemu w literaturze łacińskiej zapewne pomoże to w lepszym rozumieniu niuansów treści głoszonych przez Cezarego bez konieczności ciągłego sięgania do oryginału. Uwzględniono przede wszystkim terminologię z zakresu teologii moralnej oraz liturgii stosownie do głównych zainteresowań Cezarego. Podano też rzadsze słowa i wyrażenia łacińskie, jak również terminy związane z tematyką danej homilii.

ks. Arkadiusz Baron

Kraków, 21 września 2010

Ks. JÓZEF POCHWAT MS

ŚW. CEZARY Z ARLES I JEGO CZASY

1. KONTEKST HISTORYCZNO-RELIGIJNY *KAZAŃ DO LUDU*

W drugiej połowie V wieku przestaje istnieć cesarstwo rzymskie, a w jego granice wchodzi w efekcie wędrówek ludów, nowe, barbarzyńskie narody, które tylko częściowo przyjmowały dorobek kultury starożytności¹. W wyniku toczących się wojen, w Arles kilkakrotnie zmieniała się władza. Najpierw należała ona do Wizygotów, później do Ostrogotów i w końcu do Franków. Skutkiem wojen prowadzonych przez barbarzyńców było zniszczenie i zdziczenie oraz co za tym idzie, duża liczba ludzi żyjących w nędzy, sierot, wdów, kalek, chorych, wygnańców, uciśnionych i więźniów. Spora liczba ludzi z tego terenu dostała się do niewoli. Zniszczeniu uległy domy i majątki, także należące do Kościoła.

W Arles działały wówczas instytucje rzymskiej cywilizacji, takie jak szkoły, teatr zbudowany za Oktawiana Augusta mogący pomieścić 12 tysięcy widzów oraz amfiteatr mieszczący 25 tysięcy osób. Od Juliusza Cezara Arles było miastem rzymskim zarówno w sensie politycznym, jak i urbanistycznym z typowo rzymską zabudową: forum, koszarami, budynkiem sądowym, z ludnymi przedmieściami i dużym portem, z termami i akweduktem². Wprawdzie miasto w V wieku można było uznać za schryścianizowane, ale wiara i obyczaje chrześcijańskie, były jeszcze słabe i płytkie. W pierwszej połowie VI wieku w Arles nie było już świątyni pogańskich,

¹ Zob. ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, Kraków 2003, 5; WOLFGANG SPEYER, *Gallia II*, RAC (Stuttgart 1972), 927-962.

² Zob. ANTONI ŻUREK, *Wpływ św. Cezarego (+ 542/3 r.) na życie i kształt miasta Arles*, w: *Sympozja Kazimierskie Poświęcone Kulturze Świata Późnego Antyku i Wczesnego Chrześcijaństwa*, pod red. BOŻENY IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKIEJ, DANIELA PRÓCHNIĄKA, t. III, Lublin 2002, 77-87; FERNAND BENOIT, *Arles*, Paris 1954; LÉOPOLD ALBERT CONSTANS, *Arles antique*, Paris 1921; tenże, *Arles*, EnIt 4, Roma 1949, 388-389; VICTOR SAXER, *Arles*, DPAC 2, Roma 1984, 363-365.

a większość ludności była ochrzczona. Nie oznaczało to jednak, że obyczaje były już w pełni chrześcijańskie³. Wprawdzie ludzie przychodzili do świątyń katolickich, ale równocześnie ci sami ludzie w rodzinach kulturowali pogańskie zwyczaje, takie jak wróżby i astrologia, pijaństwo, a nawet zabijanie dzieci. Upadek kultury w sposób naturalny pociągał upadek obyczajów. Siłą rzeczy ewangelizacja natrafiała na wiele przeszkód. Wyzwanie dla duszpastryży, którzy praktycznie rechrystianizowali ludność miejską i ewangelizowali wieś, było ogromne i zarazem trudne⁴. Daniel Olszewski opisuje to tak: „W wierzeniach, w postawach ludzi ogromną rolę odgrywał swoisty synkretyzm elementów chrześcijańskich (głównie starotestamentowych) z tradycyjnymi elementami pogańskimi własnych wierzeń i obyczajów. Religia chrześcijańska ze swoimi formami rozwiniętymi w miejskiej kulturze grecko-rzymskiej, przeniesiona na grunt wiejskiej społeczności Galii, tworzyła tutaj cieniutką, powierzchowną warstwę, pod którą trwały stare, zakorzenione od niepamiętnych czasów formy religijności wiejskiej, z kultem sił natury, z tradycyjnymi rytami, posiadającymi więcej może treści zabobonnych czy magicznych niż religijnych. Masowość nawróceń, przystępowanie do Kościoła całych społeczeństw barbarzyńskich sprawiały, że posiew Ewangelii padał na glebę źle uprawioną, co ułatwiało przetrwanie różnym formom bałwochwalstwa i wierzeń pogańskich. Wielkie sukcesy zewnątrz chrześcijaństwa wczesnośredniowiecznego nosły z sobą daleko idące zmiany w samym rozumieniu istoty życia religijnego przez ludność środowiska rolniczego. Zostały ograniczone do minimum elementy doktrynalne i duchowe, na rzecz różnego rodzaju nakazów i zakazów, tak bardzo rozbudowanych na licznych synodach Galii”⁵. Chrześcijaństwo stawało się instytucją, a religijność schodziła na plan drugi.

³ Na temat poziomu życia moralnego chrześcijan w Arles, patrz: CHARLES MUNIER, *La pastoral pénitentielle de saint Césaire d'Arles (503-543)*, RDC 34(1984), 235-237; JEAN HUBERT, *La topographie religieuse d'Arles au VIe siècle*, Carch 2 (1947), 17-27; PIERRE RICHÉ, *Vie spirituelle en Gaule méridionale au VIe siècle*, DSP 5 (Paris 1963), 807-811.

⁴ Zob. TADEUSZ KOŁOSOWSKI, *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, [w]: *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. FRANCISZEK DRĄCZKOWSKI, JERZY PAŁUCKI, Lublin 1994, 39-41; ÉLIE GRIFFE, *À travers les paroisses rurales de la Gaule au VIe siècle*, BLE 76 (1975), 3-26.

⁵ DANIEL OLSZEWSKI, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1983, 70; por. także E. VACANDARD, *L'idolâtrie en Gaule au VIe et VIIe siècle*, w: RQH 65 (1899), 424-454; WILHELM BOUDRIOT, *Die altgermanische Religion in der amtlichen kirchlichen Literatur des Abendlandes von 5. bis 11. Jahrhundert*, Bonn 1928; ÉMILIE DEMOUGEOT, *Gallia I*, RAC 8(Stuttgart 1972), 822-927; LOUIS DUCHESNE, *L'Église au VIe siècle*, Paris 1925; JEAN GUYON, *D'Honorat à Césaire. L'évangélisation de la Provence*, w: *Césaire d'Arles et la christianisation de la Provence*, red. DOMINIQUE BERTRAND, MARIE-JOSÉ DELAGE, P.-A. FÉVRIER, JEAN GUYON, ADALBERT DE VOGÜÉ, Paris 1994, 75-108.

2. ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ CEZAREGO Z ARLES

O Cezarym z Arles historia⁶ przekazała nam stosunkowo wiele danych, na podstawie których można odtworzyć jego życie i działalność⁷. Mimo to pozostaje on mało znany dla szerszych kręgów ludzi świeckich, a nawet duchownych i teologów⁸. Cezary urodził się w 470 roku⁹ w Châlon-sur-Saône

⁶ Źródło do poznania życia Cezarego stanowi biografia *Vita Caesarii Arelatensis* napisana tuż po jego śmierci przez biskupów Cypriana, Firmina, Wiwencjusza oraz kapłana Messjana i diakona Stefana (CYPRIAN, FIRMIN, WIWENCJUSZ, MESSJAN, STEFAN, *Żywoć Cezarego z Arles*, przeł. ANNA STRZELECKA, opr. PAWEŁ WYGRALAK, POK 32, Poznań 2008, 7-118). Biografia została napisana na prośbę Cezarii Młodszej (†560), przełożonej klasztoru żeńskiego w Arles, zob. EMIL STANULA w: *Św. Cezary z Arles, Kazania*, PSP 52, *Wstęp*, Warszawa 1989, 5; *Vita Caesarii*, ed. GERMAIN MORIN, w: *Caesarii Arelatensis. Opera omnia*, t. 2, Maredsous 1942, 296-346; GUSTAVE BARDY, *Césaire (Saint) évêque d'Arles de 503 à 543*, DSP 2 (Paris 1953), 420-429; GIUSEPPE TERRANEO, *Saggio bibliografico su Cesario di Arles*, SCat 91 (1963), 232-294; A. JAQUIN, *Saint Césaire d'Arles – la vie*, VS 69 (1943), 97-122; ROGER J.H. COLLINS, *Caesarius von Arles*, TRE 7 (Berlin-New York 1976), 531-536; GERMAIN MORIN, *Le testament de S. Césaire d'Arles et la critique de M. Bruno Krusch*, Rben 16 (1899), 97-112; GUSTAVE BARDY, *La prédication de saint Césaire d'Arles*, RHEF 29 (1943), 211; A. ŻUREK, *Św. Cezary z Arles*, OŻ 17, Kraków 2002, 16; GEORGES DE PLINVAL, *Saint Césaire d'Arles*, DHGE 12, Paris 1953, 186-196; MANLIO SIMONETTI, *Cesario di Arles*, DPAC 1, Roma 1983, 653-655; CEZARY Z ARLES, *Pisma dogmatyczne i egzegetyczne*, przeł. ANNA STRZELECKA, wstęp PAWEŁ WYGRALAK, POK 29, Poznań 2004, 7-28; tenże, *Wstęp* w: ŚW. CEZARY Z ARLES, *O łasce. O tajemnicy Trójcy Świętej*, tł. ANNA STRZELECKA, PozStTeol 9, 2000, 75-80; tenże, *Cezary z Arles wybrane kazania o pokucie i Bożym Miłosierdziu* w: TPatr 1, 2004, 115-119.

⁷ O życiu i działalności św. Cezarego z Arles informują słowniki i podręczniki, których autorów i tytuły podajemy w niniejszej pracy (wyjątek stanowi DANIEL OLSZEWSKI, *Dzieje chrześcijaństwa*, Katowice 1983). Dziwi też mocno fakt pominięcia św. Cezarego w: *Historia chrześcijaństwa*, pr. zbiorowa, pod red. TIMA DOWLEYA, Warszawa 2002. Mimo to, Cezary znany jest dopiero od roku 1942 dzięki mrówczej pracy edytorskiej G. MORINA (*Sancti Caesarii Episcopi Arelatensis, opera omnia nunc primum in unum collecta studio et diligentia D. G. MORIN presbyteri et monachii OSB. Volumen 1: Sermones. Nunc primum in unum collecti et ad leges artis criticae ex innumeris mss. reogniti. Maretio 1937 – przedruk w Corpus Christianorum T. 103-104, Turnholti 1953, zob. EMIL STANULA, w: Św. Cezary z Arles, 5; SAMUEL CAVALLIN, *Literaturhistorische und textkritische Studien zur «Vita sancti C. Arelatensis»*, Lund 1934; M. CHAILLIAN, *Saint Césaire d'Arles*, Paris 1912; ALBERT HÖFER, *Zwei unbekante Sermones des Caesarius von Arles*, Rben 74 (1964), 44-54; YITZAK HEN, *Cesario di Arles*, [w]: *Patrologia. I Padri latini (secoli V-VIII)*, red. ANGELO DI BERARDINO, Genova 1996, 290-295; CYRILLUS LAMBOT, *La première édition critique des sermons de s. Césaire d'Arles*, Rben 49 (1937), 385-388; JOSEPH LEMARIÉ, *Trois sermons fragmentaires inédits de saint Césaire d'Arles conservés à l'Arxiu capitular de Vich*, Rben 88 (1978), 92-110.*

⁸ Zob. ANTONI ŻUREK, *Św. Cezary z Arles*, OŻ 17, Kraków 2002, 5.

⁹ Niektórzy podają datę 471 – zob. ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, 13; ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles, Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, BOK 17, Kraków 2002, 8; ANTONI ŻUREK, *Św. Cezary z Arles*, OŻ 17, Kraków 2002, 16; EMIL STANULA, *Wstęp*, 5, podaje datę 470 r.

(łac. Cabillonum)¹⁰, pod panowaniem Burgundów, w rodzinie chrześcijańskiej¹¹ prawdopodobnie o rzymskim rodowodzie¹².

Nie wiele wiadomo o dzieciństwie i młodości Cezarego. Historycy literatury podają, że wychowanie i formację intelektualną zdobył w klasztorze w Lerynie, gdzie czytał i rozważał teksty Pisma Świętego i dzieła Ojców Kościoła, zwłaszcza Orygenes, Cypriana, Hilarego z Poitiers, Ambrożeo, Augustyna, Jana Kasjana, Fausta z Riez, Maksyma z Turynu i innych¹³. Największe wrażenie wywarły na nim pisma św. Augustyna. Krótki pobyt w Arles dla poprawy zdrowia, wejście w środowisko arystokratyczne rodziny Firminusa i studium wymowy oraz śpiewy liturgiczne i medytacja¹⁴, sprawiły, że Cezary posiadał głębokie życie wewnętrzne i umiejętność argumentacji.

Młodość spędził na wyspie Leryn¹⁵, następnie, z powodu kłopotów ze zdrowiem¹⁶, udał się do Arles, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie, a biskup Arles Eoniusz, widząc jego zapał duszpasterski i wykształcenie, wyznaczył go na swojego następcę. Na tym stanowisku pozostał Cezary około czterdziestu lat¹⁷, od 503 roku aż do swojej śmierci między 540-543 rokiem¹⁸.

¹⁰ Albo Cabillon, dzisiejsze Chalon-sur-Saôn, por. *Césaire d'Arles, Sermons au peuple*, Sch 175, Paris 1971, *Introduction* wg MARIE-JOSÉ DELAGE, 39.

¹¹ ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, 16-17.

¹² ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, 13.

¹³ Można odszukać około 30 autorów chrześcijańskich do których wprost lub pośrednio odwołuje się nasz autor, por. MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 101.

¹⁴ Więcej na ten temat, patrz: HIGINI ANGLÈS, *Césaire d'Arles et le chant des hymnes*, MD 92 (1967), 73-78; KARL BERG, *Caesarius von Arles als liturgiegeschichtliche Quelle*, Roma 1946; GERMAIN MORIN, *Un particularité Arlesienne de la liturgie du Samedi Saint*, EL 48 (1935), 146-149; JEAN BAPTISTE THIBAUT, *L'ancienne liturgie gallicane. Son origine et sa formation en Provence aux Ve et VIe siècles sous l'influence de Cassien et de S. Césaire d'Arles*, Paris 1929; BEDE ROBERT UREKEW, *Lectio divina and Caesarius of Arles*, Roma 1980; ALBERTO VACCARI, *S. Cesarii Arelatensis curae de lectione S. Scripturae*, VD 23 (1943), 135-148.

¹⁵ Wcześniej jednak, jako 18 letni młodzieniec, został przyjęty do stanu duchownego przez biskupa Châlón Sylwestra i w tej służbie pozostawał dwa lata.

¹⁶ W klasztorze pełniąc funkcję szafarza, pozostawał pod duchowym kierownictwem opata Porkariusza. Wyczerpany fizycznie nadmiernymi umartwieniami, dla odzyskania zdrowia i wzmocnienia sił, został przez opata posłany przed rokiem 499 do Arles, gdzie trafił do szlachetnej rodziny i miał możliwość nauki retoryki.

¹⁷ Por. MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 37.

¹⁸ Césaire est donc mort au plus tôt en 540, au plus tard en 543. – CÉSAIRE D'ARLES, *Sermons au peuple*, Sch 175, Paris 1971, *Introduction* wg MARIE-JOSÉ DELAGE, 38. Chronologia życia św. Cezarego nie jest do końca ustalona, gdy chodzi o datę śmierci. Trudno rozstrzygnąć czy było to 27 sierpnia 542, czy 27 sierpnia 543. JOANNES STILTINGUS w: *Acta Sanctorum Augusti*, t. IV, Antwerp, 1743, 52-62 opowiada się za rokiem 542. Za jego opinią idą inni autorzy, między innymi: GEORG KRÜGER, w: MARTIN SCHANZ, CARL HOSIUS, GEO-

Przechodzenie Arles z rąk do rąk zmuszało Cezarego do pertraktowania ze zmieniającymi się władcami¹⁹. Najpierw pertraktował z Alarykiem II, królem Wizygotów, odnośnie do zwolnienia od podatków nałożonych na kościół w Arles. Następnie oskarżony przed nim przez sekretarza Licinianusa o zamiar poddania Arles Burgundom, został wygnany na banicję do Bordeaux, by w niedługim czasie oczyszczony z zarzutów powrócić na swą stolicę biskupią. W roku 506 zwołał synod do Agde, na którym omawiano kwestie związane z odnową dyscypliny kościelnej, głównie wśród kleru. W latach 507-508, po klęsce i śmierci Alaryka II, Arles przeszło pod panowanie Burgundów i Franków²⁰. Cezary, oskarżony przez jednego z duchownych, został wtrącony do więzienia i po jakimś czasie zeń oswobodzony, po stwierdzeniu bezpodstawności zarzutów. W 508 roku miasteczko Arles z kolei przechodzi pod panowanie Ostrogotów.

Wspomniane okoliczności nie przeszkodziły Cezaremu założyć klasztor²¹ pod wezwaniem św. Jana. Wtedy także osobiście stara się w Rawennie

RG KRÜGER, *Geschichte der römischen Literatur*, t. IV, 2, München, 1920, § 1227, 557, oraz ADHERMAR D'ALÈS, *les «Sermons» de saint Césaire d'Arles*, w: RSR XXVIII (1938), 316, przypis 2. Inaczej sądzą: ARTHUR MALNORY, *Saint Césaire évêque d'Arles*, Paris 1894 i PAUL LEJAY, *Le rôle théologique de Césaire d'Arles*, w: RHLR 10 (1905), 135, 217, 444, 579 przyjmując rok 543. Natomiast, co do dnia 27 sierpnia nie ma wątpliwości.

¹⁹ Na temat postawy pertraktacji politycznej, patrz: GUSTAVE BARDY, *L'attitude politique de saint Césaire d'Arles*, RHEF 33 (1947), 241-256.

²⁰ „W ciągu episkopatu Cezarego stolica prowincji Arles trzy razy zmieniała swych władców. Najpierw należała do królestwa Wizygotów (Alaryk II, 503-507), po nich przyszli Ostrogoci pod Teodorykiem (508-536), a wreszcie zawładnęli nią Frankowie (w 536)”. – ANDRZEJ BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 400.

²¹ Na temat życia monastycznego, patrz: LUCIEN-RENÉ DELSALLE, *Comparaison, datation, localisation relatives des règles monastiques de Saint Césaire d'Arles, Saint Ferréol d'Uzès et de la «Regula Tarnantensis Monasterii»*, Aug 11 (1961), 5-26; PAUL CHRISTOPHE, *Cassien et Césaire prédicateurs de la morale monastique*, Gembloux 1969; CYRILLUS LAMBOT, *La règle de s. Augustin et de s. Césaire*, Rben 41 (1929), 333-341; tenże, *Le prototype des monastères chloîtres de femmes. L'abbaye Saint-Jean d'Arles*, w: *Revue liturgique et monastique*, 23 (1938), 169-174; tenże, *Règles de saint Césaire d'Arles*, DDC 3, Paris 1942, 260-278; CHRISTIAN COURTOIS, *Die Entwicklung des Mönchtums in Gallien vom heiligen Martin bis zum heiligen Columban*, w: *Mönchtum und Gesellschaft im Frühmittelalter*, red. FRANZ PRINZ, Darmstadt 1976, 13-36; VINCENT DESPREZ, *Początki monastycyzmu*, tł. JANINA DEMBSKA, ŻM 22, Kraków 1999; GERMAIN MORIN, *Problèmes relatifs à la règle de St. Césaire d'Arles pour le moniales*, Rben 44 (1932), 5-20; GERMAIN MORIN, *Le prêtre arlésien Teridius, propagateur de règle de s. Césaire*, RSR 28 (1938), 257-263; SALVATORE PRICOCO, *L'isola dei santi. Il cenobio di Lerino e le origini del monachesimo gallico*, Roma 1978; FRANZ PRINZ, *Zur geistigen Kultur des Mönchtums im spätantiken Gallien und im Merowingerreich*, w: *Mönchtum und Gesellschaft im Frühmittelalter*, Darmstadt 1976, 265-353; LÉON DE SEILHAC, *De utilisation par S. Césaire d'Arles de la Règle de S. Augustin. Etude de terminologie et de doctrine monastique*, Roma 1974; ADALBERT DE VOGÜÉ, *La Règle de Saint Césaire d'Arles pour les moines: un résumé de*

u króla Teodoryka wykupić ludzi z Orange, którzy dostali się do niewoli. W roku 513 udał się z Rawenny do Rzymu i rozmawiał z papieżem Symmachem²². Papież ustanowił Arles metropolią kościelną, a w roku 514 podniósł je do godności prymasostwa Galii²³. Biskup Cezary zwołał szereg synodów, z których za najważniejsze uchodzą: Agde – 506, Arles – 524, Carpentras – 527, Vaison – 529, Arles – 529, Orange – 529 oraz Marsylia – 533.

Cezary jako były mnich zreformował życie zakonne i ułożył reguły dla mnichów i mniszek. Budował kościoły, klasztory i ośrodki charytatywne. Jako gorliwy duszpasterz²⁴ głosił niestrudzenie kazania²⁵, które dają nam

sa Règle pour les moniales, RAM 47 (1971), 369-406; tenże, *Un écho de Césaire d'Arles dans la Règle du Maître, le Chrysostome latin et la «Passio Iuliani»*, Rben 90 (1980), 286-289; ADALBERT DE VOGÜÉ, JOËL COURREAU, *Césaire d'Arles. Oeuvres monastiques*, t. I, Paris 1988 (Sch 345); t. II, Paris 1994 (Sch 398).

²² Por. MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, Sch 175, 33-34 pisze, że: *Le pape Symmaque en 514 fait Césaire son vicaire en Espagne et dans les Gaules et lui concède le pouvoir d'y trancher des questions de foi*.

²³ SERGIO FELICI, podaje, że osoba Cezarego jest najbardziej znaczącą osobą episkopatu gallo-romańskiego w pierwszej połowie VI wieku, zob. *La catechesi al popolo di s. Cesario di Arles*, [w]: *Valori attuali della catechesi patristica*, SERGIO FELICI (red.), Roma 1979, 169-186. ÉLIE GRIFFE, podaje, że Cezary miał tytuł metropolity i wikariusza apostołskiego, zob. tenże, *L'idéale pastoral selon saint Césaire d'Arles*, BLE 81 (1980), 50; GIUSEPPE TERRANEO, *La missione pastorale dei vescovi secondo Cesario di Arles*, SCat 91 (1963), 507-519; WILLIAM MICHAEL DALY, *Caesarius of Arles: A Precursor of Medieval Christendom*, Tr 26 (1970), 1-28; M.E. LAUZIER, *Saint Césaire – l'insegnement*, VS 69 (1943), 122-153; GUSTAVE BARDY, *Césaire (Saint) évêque d'Arles de 503 à 543*, DSp 2 (Paris 1953), 420-429; P.-A. FÉVRIER, *Césaire et la Gaule méridionale au VIe siècle*, [w]: *Césaire d'Arles et la christianisation de la Provence*, red. DOMINIQUE BERTRAND, MARIE-JOSÉ DELAGE, PAUL-A. FÉVRIER, JEAN GUYON, ADALBERT DE VOGÜÉ, Paris 1994, 45-74; ÉLIE GRIFFE, *L'episcopat gaulois de 481 à 561*, BLE 79 (1978), 285-300; MARTIN HEINZELMANN, *Bischofsherrschaft in Gallien. Zur Kontinuität römischer Führungsschichten vom 4. bis zum 7. Jahrhundert. Soziale, prosopographische und bildungsgeschichtliche Aspekte*, Zürich/München 1976; WILLIAM E. KLINGSHIRN, *Church politics and chronology: dating the episcopacy of Caesarius of Arles*, REAug 38 (1992), 80-88; ARTHUR MALNORY, *S. Césaire d'Arles, évêque d'Arles*, Paris 1894.

²⁴ Więcej o działalności duszpasterskiej św. Cezarego, patrz: MARIE-JOSÉ DELAGE, w: *Césaire d'Arles. Sermons au peuple*, t. I, Sch 175, Paris 1975, 37-64; ROGER J.H. COLLINS, *Caesarius von Arles*, TRE 7, 531-536; MANLIO SIMONETTI, *Cesario di Arles*, DPAC 1, 653-655; DOMINIQUE BERTRAND, *Césaire d'Arles et l'évangélisation de la Provence*, w: *Acta des journées d'Aix-en-Provence, Arles et Lérins sur Césaire d'Arles*, Paris 1994; ALBERT BLAISE, *Saint Césaire d'Arles*, Namur 1962; *Césaire d'Arles et la christianisation de la Provence. Actes des journées «Césaire» (Aix en Provence-Arles-Lérins 3-5 novembre 1988, 22 avril 1989)*, red. DOMINIQUE BERTRAND, MARIE-JOSÉ DELAGE, PAUL-A. FÉVRIER, JEAN GUYON, ADALBERT DE VOGÜÉ, Paris 1994.

²⁵ „W języku i stylu kazań św. Cezarego uderza duża liczba oraz bogactwo podobieństw, paraboli, różnego rodzaju porównań oraz obrazów, które występują przede wszystkim w Admonitiones, kazaniach o charakterze parenetycznym skierowanym tak do ludności miasta

poznać życie Galii czasów Merowingów²⁶. Natomiast jako teolog starał się łagodzić spory semipelagiańskie, a synod w Orange, zwołany przez niego w roku 529, uważa się za datę końcową sporów o łaskę. Jako reformator Kościoła organizował wspólnotowe formy życia dla duchownych niezonałych.

Z zaangażowaniem prowadził Cezary pomoc charytatywną, dbając głównie o opuszczonych i bezdomnych. Dla nich urządzał także domy, sam udzielając pomocy materialnej. Dużą jego zasługą było wykupywanie ludzi wziętych do niewoli. Autorzy jego *Żywota* zanotowali, że głodni, zawsze mogli liczyć w jego domu na posiłek, a podróżni na nocleg²⁷.

3. DZIELA CEZAREGO:

TRAKTATY TEOLOGICZNE, PISMA MONASTYCZNE, KAZANIA

Spory na temat łaski (semipelagianizm), a także arianizm szerzony przez Wizygotów i Ostrogotów stanowiły największe zagrożenie dla wiary. Św. Cezary próbował piórem stawić im czoła. Napisał trzy skromnych raczej rozmiarów traktaty teologiczne: *O tajemnicy Trójcy Świętej*²⁸, *Skrót nauki o wierze przeciw heretykom*²⁹ i dziełko *O łasce*³⁰.

Arles, jak i głoszonych w parafiach wiejskich”. – TADEUSZ KOŁOSOWSKI, *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, [w]: *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. FRANCISZEK DRĄCZKOWSKI, JERZY PAŁUCKI, Lublin 1994, 42-43. „Cezary pisał swe kazania oraz przemawiał nawet do najprostszych ludzi w języku łacińskim. Można przypuszczać, że mowa ludności wiejskiej różniła się nieco od oficjalnej łaciny, ale zapewne była do niej podobna”. – JÓZEF GRZYWACZEWSKI, *Pogłębianie wiedzy religijnej jako obowiązek chrześcijanina według Cezarego z Arles*, RH 44 (1996), nr 3, 259, przypis 43; BERNHARD BLUMENKRANZ, *La parabole de l'enfant prodigue chez saint Augustin et saint Césaire*, VC 2 (1948), 102-105; ANTONIO SALVATORE, *Due omelie su Sansone di Cesario d'Arles e l'epistola 23 di Paolino da Nola*, VetChr 7 (1970), 83-113; IRMA BONINI, *Lo stile nei Sermoni di Cesario di Arles*, Aevum 36 (1962), 240-257; ADHERMAR D'ALÈS, *Les «sermones» de s. Césaire d'Arles*, RSR 28 (1938), 315-384; PIERRE YVES EMERY, *Prêcher et écouter selon saint Césaire d'Arles*, VCar 23(1969), nr 92, 48-77.

²⁶ JEAN JACQUES HATT, *Histoire de la Gaule romaine*, Paris 1959; YITZAK HEN, *Culture and Religion in merovingien Gaul A. D. 481-751*, Leiden/New York/Köln 1995.

²⁷ *Vita Caesarii*, I, 20, 303: *Infirmis vero adprime consuluit, subvenitque eis, et spatiosissimam deputavit domum, in qua sine strepitu aliquo basilicae opus sanctum possint audire.*; Zob. ANTONI ŻUREK, *Działalność charytatywna Kościoła w Galii V-VI wieku*, VoxP 16 (1996), nr 30-31, 189-196.

²⁸ *De Misterio S. Trinitatis*, skierowane przeciw herezjom trynitarnym.

²⁹ *Breviarium [fidei] adversus haereticos*, skierowane głównie przeciw arianom i praktyce powtórnego chrztu.

³⁰ *Opusculum de gratia*, o nastawieniu antypelagiańskim. Te trzy traktaty znajdują się w: *S. Caesarii Arelatensi Opera omnia*, ed. GERMAIN MORIN, vol. I-II, Maredsous 1937-1942;

Biskup Arles był entuzjastą życia zakonnego i jest autorem następujących pism monastycznych: *Reguła dla świętych dziewic*³¹, *Listy zachęty dla dziewicy Bogu poświęconej*³², *Dwa listy do zakonnic*³³ i *Reguła mnichów*³⁴.

Za jedno z najważniejszych swoich zadań duszpasterskich uznał nauczanie. Nic dziwnego, że Cezary znany jest głównie jako kaznodzieja. Autorzy jego biografii odnotowali, że kazania głosił w każdą niedzielę i we wszystkie święta, a także często również w ciągu tygodnia³⁵. Swoje kazania wygłaszał i spisywał, a ponieważ czynił to często, musiała ich być wielka liczba. Do dziś zachowało się 238 kazań, które sklasyfikowano na: kazania upominające (1-80)³⁶, o Piśmie Świętym (81-186)³⁷, na poszczególne święta (187-213), kazania o świętych (214-232) i do mnichów (233-238)³⁸.

por. U. BALTUS, *Un opusculé inédit de Saint Césaire d'Arles sur la grâce*, Rben 13 (1896), 433-443; G. MORIN, *Le traité de S. Césaire d'Arles: De mysterio Sanctae Trinitatis*, Rben 48 (1934), 19-205; C. CASCONI, *Il «De mysterio Sanctae Trinitatis» di S. Cesario d'Arles*, Posillipio 1947; M. DORENKAMPER, *The Trinitarian Doctrine and Sources of S. Caesarius of Arles*, Fribourg 1953; M.-L. PADVIN, *A propos de saint Césaire d'Arles: le «Breviarium adversus haereticos»*, w: *Littérature et religion. Mélanges offerts à Joseph Coppin à l'occasion de son quatrevingtième anniversaire*, Lille 1996, 39-44; PAWEŁ WYGRALAK, *Wstęp: Św. Cezary z Arles, O łasce. O tajemnicy Trójcy Świętej*, PozStTeol 9, 2000.

³¹ *Statuta sanctorum virginum*, ułożona dla klasztoru żeńskiego w Arles.

³² *Epistula hortatoria ad virginem Deo dicatam*.

³³ *Ad sanctimoniales epistulae II*, skierowane do klasztoru w Arles, gdzie przełożoną była Cezaria, rodzona siostra biskupa Cezarego.

³⁴ *Regula monachorum*, oparta na regule klasztoru w Lerynie.

³⁵ *Żywot św. Cezarego I*, 59; por. MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 65; ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles, Homilie do Księgi Rodzaju. Objaśnienie Apokalipsy św. Jana*, BOK 17, Kraków 2002; EMIL STANULA, *Wstęp*, PSP 52, Warszawa 1989, 8.

³⁶ Cenną uwagę na temat tych kazań podaje ANTONI ŻUREK: „Biskup widział potrzebę nie tylko przypominania i zachęcania do katechizowania, ale dostarczenia gotowych nauk duszpasterzom w terenie. Tak zrodziły się kazania, zwane «napomnieniami» (*admonitiones*). Ich tematyka koncentrowała się wokół zagadnień uważanych za fundamentalne dla chrześcijanina. Za takie zaś Biskup uważał m. in. szeroko pojętą miłość bliźniego, pokutę i grzech, piętnowanie niektórych wad (pijaństwo, wiara w zabobony i czary), obowiązki dotyczące niedzieli i uczestnictwa we Mszy św., małżeństwo, itp.” – zob. ANTONI ŻUREK, *Katecheza Cezarego z Arles*, VoxP 10 (1990), nr 18, 152; SERGIO FELICI, *La catechesi al popolo di s. Cesario di Arles*, [w]: *Valori attuali della catechesi patristica*, Roma 1979, 169-186; PAUL LEJAY, *Notes d'ancienne littérature chrétienne. Les Sermons de Césaire d'Arles*, w: Rben, 4 (1895), 593-597.

³⁷ W swych 238 kazaniach, Cezary używa 2916 cytatów z Pisma Świętego w tym 1765 z NT i 1151 ze ST, por. MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 110-111. Césaire d'Arles, *Sermons sur l'Écriture*, t. I (Sermons 81-105), Paris 2000, Sch 447.

³⁸ Klasyfikacji na pięć kategorii dokonał G. MORIN, patrz MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 78-79; EMIL STANULA, *Wstęp*, PSP 52, Warszawa 1989, 8; ALBERT VOOG, *Le péché et la distinction des péchés dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, NRTh 84 (1962), 1062; SERGIO FELICI, *La catechesi al popolo di s. Cesario di Arles*, [w]: *Valori attuali della catechesi patristica*, Roma 1979, 171.

Wykaz ten należy uzupełnić o osobną serię *Objaśnień Apokalipsy św. Jana*³⁹ i *Testament*⁴⁰.

Najczęściej przyjmuje się datę jego śmierci w przeddzień wspomnienia św. Augustyna, 27 sierpnia 542 roku. Pochowany został w bazylice Najświętszej Maryi Panny, którą sam wybudował i gdzie dla siebie przygotował grób⁴¹.

4. SPUSCIZNA LITERACKA CEZAREGO I JEJ RECEPCJA

Wielkiego dzieła zebrania i zidentyfikowania, rozproszonych po różnych zbiorach kazań św. Cezarego z Arles, dokonał w pierwszej połowie XX wieku, benedyktyn G. Morin⁴². Krytycznie tekst opracowała i przełożyła na język francuski profesor M.-J. Delage⁴³.

³⁹ *Expositio in Apocalypsin*, zawierający materiały do opracowania komentarza; CEZARY Z ARLES, *Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, BOK 17, Kraków 2002; GERMAIN MORIN, *Le commentaire homilétique de S. Césaire sur l'Apocalypse*, Rben 45 (1933), 43-61; GEORG LANGGÄRTNER, *Der Apokalypsekommentar des Caesarius von Arles*, ThGl 57 (1967), 210-225.

⁴⁰ CYPRIAN, FIRMIN, WIWENCJUSZ, MESSJAN, STEFAN, *Żywot Cezarego z Arles*, przeł. ANNA STRZELECKA, opf. PAWEŁ WYGRALAK, POK 32, Poznań 2008, 120-131.

⁴¹ ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, 38; FERNAND BENOIT, *Les reliques de saint Césaire*, Carch 5 (1951), 31-59; HENRI-IRÉNÉE MARROU, *Les deux palliums de saint Césaire d'Arles*, [w:] *Christiana tempora. Mélange d'histoire, d'archéologie, d'épigraphie et de patristique*, Rome 1978, 251-252.

⁴² GERMAIN MORIN, wydał w latach 1937-1942 *S. Caesarii Arelatensi Opera omnia*, 2 vol., Maredsous (= CCL 103-104, Turnhout 1953), wcześniej Morin wydał: *Sancti Caesarii arelatensis opera omnia nunc primum in unum collecta studio et diligentia D. Germani Morin, presbyteri et monachi O.S.B.* Volumen I: *Sermones et admonitiones* (Maretio, 1936, nr 4). O długiej historii wydania tej pozycji mówi ciekawy artykuł tego autora, *Comment j'ai fait mon édition des sermons de saint Césaire d'Arles*, w: *Nouvelle Revue de Hongrie*, 1938; zob. ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles, Homilie do Księgi Rodzaju. Objasnienie Apokalipsy św. Jana*, 12-13 i 22; Warto przytoczyć uwagi ANDRZEJA BOBERA: „Monumentalne wydanie mów Cezarego, owoc 50 lat mrówczej i żmudnej pracy Morina, przyniosło prawdopodobnie wszelki możliwy dziś do znalezienia materiał ze spuścizny biskupa z Arles. Zapewne nie znajdzie się już nic rewelacyjnego, bo Morin skrupulatnie przeszukał wszystkie biblioteki i klasztory. Dziś (1964), tj. w ćwierć z górą wieku od tego magistralnego wydania ujawniono zaledwie trzy nowe mowy. Wymienimy je dając referencje źródłowe. 1. RAYMOND ÉTAIX, *Sermon pour la fête des Apôtres Jacques et Jean attribuable à Saint Césaire*, Rben 72 (1957) 3-9. 2. ALBERT HÖFER, *Zwei unbekannte Sermones des Cäsarius von Arles*, tamże 74 (1964) 44-54. Te dwie mowy znalazł Höfer w bibliotece uniwersyteckiej w Grazu (rps 829, fol 1^v – 2 i 2-3). W komentarzu zestawiał wydawca paralele do autentycznych mów Cezarego. To by wskazywało na autentyczność świeżo znalezionych. W treści nie przynoszą one nic nowego. Uwagi wydawcy potwierdzają zależność Bedy od Cezarego”. – ANDRZEJ BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 411.

⁴³ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermons au peuple*, Introduction, traduction et notes par Marie-José Delage, t. I – Sch 175, t. II – Sch 243, t. III – Sch 330.

Należy podkreślić, że duszpasterska działalność św. Cezarego z Arles nadała mocny ton procesom, które później kształtowały chrześcijaństwo Europy Zachodniej. Fakt ten sprawia, że wszystko, czego ten biskup uczył i napisał, jest nie tylko świadectwem epoki, ale ważnym elementem dziedzictwa, z którego wywodzi się także późniejsza religijność południowej Francji⁴⁴.

Jeśli idzie o tłumaczenie *Kazań do ludu* (tak zatytułowali je wydawcy francuscy), to w roku 1989 w serii *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy* w tomie 52 na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, ukazał się przekład 57 *Kazań św. Cezarego z Arles*, którego dokonał ks. Stefan Ryznar CSsR, a wstępem opatrzył ks. Emil Stanula CSsR. Nazywa je on kazaniem upominającymi⁴⁵.

Dotychczas w języku polskim z zakresu obejmującego *Kazania do ludu* poza wyżej wymienionym tłumaczeniem S. Ryznara, ukazały się całe kazania: 8; 60, 65, 66, 67; 73, 76 i 80 oraz tłumaczenia fragmentów. Wszystkie wylicza W. Stawiszyński w swojej bibliografii patrystycznej (1901-2004).

5. STAN BADAŃ NAD DZIEDZICTWEM CEZAREGO Z ARLES

W końcu XIX wieku i w pierwszej połowie XX, zdecydowana większość rozpraw o *Kazaniach*, dotyczy problemów autorstwa i autentyczności tekstu oraz biografii Cezarego. Wprawdzie istnieje ogólne i syntetyczne opracowanie J. Tixeronta⁴⁶, który jeszcze w 1922 roku pisał, że jest rzeczą niemożliwą

⁴⁴ Zob. ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles, Homilie do Księgi Rodzaju. Objaśnienie Apokalipsy św. Jana*, 7.

⁴⁵ Wstęp, w: ŚW. CEZARY Z ARLES, *Kazania*, PSP 52, Warszawa 1989, 8. Łac. *admonitiones* znaczą napominać.

⁴⁶ JOSEPH TIXERONT, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, t. III, Paris 1922. Więcej na temat ustalenia dzieł św. Cezarego w: MALNORY ARTHUR, *Saint Césaire, évêque d'Arles*, Paris 1894; CARL FRANKLIN ARNOLD, *Caesarius von Arelate*, Leipzig 1894, (Arnold jest autorem pierwszej monografii o św. Cezarym); zob. TADEUSZ KOŁOSOWSKI, *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, [w:] *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. FRANCISZEK DRĄCZKOWSKI, JERZY PAŁUCKI, Lublin 1994, 41); PAUL LEJAY, *Notes bibliographiques sur Césaire d'Arles*, RHLR X (1905), 183-188; tenże, *Le rôle théologique de Césaire d'Arles*, RHLR X (1905), 135, 217, 444, 579; RAYMOND ÉTAIX, *Les épreuves du juste. Nouveau sermon de saint Césaire d'Arles*, REAug 24 (1978), 272-277; tenże, *Sermon pour la fête des Apôtres Jacques et Jean, attribuable à saint Césaire*, Rben 67 (1957), 3-9; tenże, *Nouveau sermon pascal de saint Césaire d'Arles*, Rben 75 (1965), 201-211; tenże, *Nouvelle collection de sermons rassemblés par saint Césaire*, BLE 70 (1977), 139-148.

zestawienie w miarę skompletowanych⁴⁷ dzieł św. Cezarego z Arles, to jednak omawia pokrótce niektóre wątki jego myśli teologicznej. Na przestrzeni ostatnich osiemdziesięciu lat pojawiło się w literaturze światowej kilka większych opracowań dotyczących jego dorobku teologicznego.

U Cezarego z Arles spotykamy po raz pierwszy wyznanie wiary Atanazego⁴⁸. J. Rivière podkreśla, że Cezary nie był osobą tak eksponowaną jak na przykład Leon Wielki czy Grzegorz Wielki, ale niezależnie od tego jest godny zauważenia. Wspomniany badacz prezentując doktrynę Cezarego na temat odkupienia, zauważa, że biskup Arles nie jest myślicielem spekulatywnym, gdyż bardziej interesuje go problematyka moralna niż dogmatyczna⁴⁹. W roku 1943 G. Bardy omówił życie i dzieło św. Cezarego z Arles. Podkreślił jego wyjątkową obowiązkowość w przepowiadaniu oraz wydo był podane przez niego rady dla wiernych i dla głoszących słowo.

W metodzie przygotowywania kazań Cezary stosuje naśladownictwo, czerpiąc przede wszystkim ze św. Augustyna, Orygenes, Rufina, św. Ambrożego, Grzegorza z Elwiry, Pelagiusza oraz innych. Cezarego wyróżnia jego styl, wytrwałość i troska apostołska, jego wymagania, pokora, formuły i wyrażenia. G. Bardy podkreśla zapał Cezarego w nawracaniu ludu, jasno ukazuje go jako niez mordowanego nauczyciela słowa Bożego, zatroskanego o zbawienie swoich przyjaciół i swego ludu. Nie był geniuszem wymowy, nie błyszczał wyszukany stylem, ani głębią syntez teologicznych. Przemawiał z całą prostotą, jak umiał, tak, aby być zrozumiałym⁵⁰.

⁴⁷ Na temat manuskryptów, zbiorów i wydań obszerne informacje podaje MARIE-JOSÉ DELAGE, *Introduction*, 65-93; GERMAIN MORIN, *Mes principes et ma methode pour la future édition de S. Césaire d'Arles*, Rben 10 (1893), 62-78; tenże, *Six nouveaux sermons de saint Césaire d'Arles*, Rben 13 (1896), 192-196; tenże, *Quelque raretés philologique dans les écrits de Césaire d'Arles*, ALMA 11 (1937), 5-14; RAYMOND ÉTAIX, *Sermon pour la fête des Apôtres Jacques et Jean, attribuable à saint Césaire*, Rben 67 (1957), 3-9; tenże, *Nouveau sermon pascal de saint Césaire d'Arles*, Rben 75 (1965), 201-211; tenże, *Deux nouveaux sermons de saint Césaire d'Arles*, REAug 2 (1965), 9-13; tenże, *Trois notes sur saint Césaire d'Arles*, [w]: *Corona Gratiarum* 1, 211-227; tenże, *Nouvelle collection de sermons rassemblés par saint Césaire*, Rben 87 (1977), 7-33; tenże, *La «Collectio clichtovea» des sermons de saint Césaire*, BLE 70 (1977), 139-148; tenże, *Les épreuves du juste. Nouveau sermon de saint Césaire d'Arles*, REAug 24 (1978), 272-277; JEAN PAUL BOUHOT, *Le sermon Dominus et Salvator, première forme dérivée d'un sermon perdu de S. Césaire*, Rben 80 (1970), 201-212.

⁴⁸ GERMAIN MORIN, *Le symbole de s. Césaire d'Arles*, Rben XLVI (1934), 178-189; Idąc za Germainem Morin, Quasten wskazuje na Cezarego, jako tego, który znał symbol wyznania wiary Atanazego, por. JOHANNES QUASTEN, *Initiation aux Pères de l'Eglise*, vol. III, Paris 1958, 62-63.

⁴⁹ JEAN RIVIÈRE, *La doctrine de la Rédemption chez saint Césaire d'Arles*, BLE 1943, 3-20.

⁵⁰ GUSTAVE BARDY, *La prédication de saint Césaire d'Arles*, RHEF 29 (1943), 201-236; tenże, *Prédicateurs des premiers siècles. Saint Césaire d'Arles*, w: *Masses Ouvrières* 17 (1946), 19-21.

P. Jay zwraca uwagę na wykład Cezarego na temat czyśćca. Wprawdzie jak zauważa, autor artykułu, Cezary wolał przypominać o piekle niż o zmar-twychwstaniu, ale jest też prekursorem ukazywania tajemnicy chrześcijań-stwa, przedłużonej wiecznym szczęściem. Przybliży również eschatologię św. Cezarego, który jego zdaniem chętnie, wręcz obsesyjnie mówił o są-dzie⁵¹. Z kolei A. Voog omawia teologię grzechu w nauczaniu św. Cezarego, a ściślej mówiąc, podział grzechów na śmiertelne i lekkie. Pisze, że Cezary uważa, iż nawet grzechy ciężkie mogą być odpuszczone. Odnośnie do tych grzechów, odsłania wielkość miłosierdzia Boga. Środki na otrzymanie miłosierdzia Boga są liczne. Przede wszystkim trzeba okazać oznaki skruchy i oddać się dobrym czynom, gdyż człowiek będzie sądzony ze swych czynów, a nie tylko z wiary. Spośród wszystkich dobrych czynów, najczęściej zalecanym przez Cezarego jest jałmużna. Wyraża się ona na różne sposoby: jałmużna słowa, przebaczenia winowajcom, dobra wola i miłość w stosunku do bliźniego⁵².

J. Courreau omawia tajemnicę Chrystusa i Kościoła w przepowiadaniu biskupa z Arles. Zwraca uwagę na jego alegoryczny wykład Pisma Świętego. I chociaż wzoruje się on na licznych Ojcach z III, IV i V wieku, stara się swoim słuchaczom prosto przybliżyć trudne nieraz do zrozumienia teksty Biblii⁵³. Ten sam autor podaje, że ogólnie rzecz biorąc, Cezary jako egzegeta⁵⁴, rozróżnia dwa sensy Pisma Świętego: sens literowy, który nazywa jeszcze historycznym albo cielesnym i sens duchowy albo alegoryczny. Gdy komentuje tekst święty, bardziej pociąga go wykład alegoryczny od dosłownego. Nie oznacza to jednak, że nigdy nie używa sensu literowego, czyni to częściej niż się na ogół mniema. Gdy zaś broni doktryny katolickiej przeciw herezjom ariańskim, czy semipelagiańskim, używa przede wszystkim sensu literowego. Nie spotyka się prawie wcale alegorycznego wykładu w jego traktatach trynitarnych, albo w jego dziele o łasce. Natomiast, gdy idzie

⁵¹ PIERRE JAY, *Le purgatoire dans la prédication de saint Césaire d'Arles*, RTAM 24 (1957), 5-14.

⁵² ALBERT VOOG, *Le péché et la distinction des péchés dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, NRTh 84 (1962), 1062-1080.

⁵³ JOËL COURREAU, *Lexégèse allégorique de saint Césaire d'Arles*, BLE 78 (1978), 241-268.

⁵⁴ *Egzegeza Cezarego nie świeci oryginalnością. Prawie wszystkie omawiane figury w «Kazaniach» znajdują się u licznych Ojców III, IV i V wieku. Są to: Orygenes, Tertulian, Cyprian z Kartaginy, Ambroży, Augustyn, Hieronim, Chromacjusz z Akwilei, Grzegorz z Elwiry, Maksym z Turynu, Pelagiusz, Paulin z Noli, Quodvultdeus i Euzebiusz Galijczyk, aby wymienić tych najważniejszych.* – por. JOËL COURREAU, *Lexégèse allégorique de saint Césaire d'Arles*, BLE 78 (1978), 267; zob. JÓZEF GRZYWACZEWSKI, *La lecture à la campagne en Gaule au VIe siècle d'après les Sermons de Césaire d'Arles*, VoxP 22 (2002), nr 42-43, 463-474.

o przekaz na ambonie prawd wiary i moralności chrześcijańskiej, stosuje alegorię, szczególnie do tekstów Starego Testamentu⁵⁵.

S. Felici omawia główne tematy katechezy Cezarego, którymi były: chrzest, jako inicjacja chrześcijańska, Eucharystia i pokuta. Czyni to głównie pod kątem nauczania moralności chrześcijańskiej, posługując się często Pismem Świętym⁵⁶. Ten sam autor zwraca uwagę na to, że Cezary przedstawia w Chrystusie esencję soteriologiczną, jako Zbawiciela i Odkupiciela. Syna Bożego ukazuje, jako zwycięzcę nad szatanem i grzechem⁵⁷. Natomiast É. Griffe, dostrzega rolę Cezarego, jako kaznodziei i duszpasterza, który swoim nauczaniem i przykładem życia, był wzorem do naśladowania w tym zakresie dla innych biskupów⁵⁸.

Ch. Munier, dostrzega częste mówienie Cezarego na temat grzechów i zauważa, że biskup Arles pragnie przez to wezwać słuchaczy do pokuty. Uważa, że Cezary odnowił podejście do pokuty, kładąc nacisk na żal za grzechy, nawrócenie i zadośćuczynienie. Podkreślił, że bez zmiany życia *μετάνοια*, dobre uczynki są bez wartości⁵⁹.

Z publikacji w języku polskim na szczególną uwagę zasługują wiadomości przekazane przez takich autorów, jak: B. Altaner⁶⁰, M. Banaszak⁶¹, K. Bihlmeyer⁶², A. Bober⁶³, H. Chadwick⁶⁴, M. Cytowska⁶⁵, J. Daniélou⁶⁶,

⁵⁵ JOËL COURREAU, *L'exégèse allégorique de saint Césaire d'Arles*, BLE 78 (1978), 181-206.

⁵⁶ SERGIO FELICI, *La catechesi al popolo di s. Cesario di Arles*, [w]: *Valori attuali della catechesi patristica*, SERGIO FELICI (red.), Roma 1979, 169-186.

⁵⁷ SERGIO FELICI, *La catechesi cristologica di s. Cesario di Arles*, [w]: *Cristologia e catechesi patristica*, SERGIO FELICI (red.), Roma 1980, 149-163.

⁵⁸ ÉLIE GRIFFE, *L'idéal pastoral selon saint Césaire d'Arles*, BLE 81 (1980), 50-54.

⁵⁹ CHARLES MUNIER, *La pastoral pénitentielle de saint Césaire d'Arles (503-543)*, RDC 34(1984), 235-244. Na ten temat pisał też: C. VOGEL, *Un problème pastorale au VIe siècle. La paenitentia in extremis au temps de Césaire, évêque d'Arles (503-542)*, w: *Parole de Dieu et Sacerdoce*, Paris 1962, 125-137, tenże: *La paenitentia in extremis chez saint Césaire évêque d'Arles (503-542)*, StPat V, 416-423.

⁶⁰ BERTHOLD ALTANER, ALFRED STUIBER, *Patrologia*, przeł. PAWEŁ PACHCIAREK, Warszawa 1990, 618-619, uwagę zwraca tu bogata bibliografia.

⁶¹ MARIAN BANASZAK, ANZELM WEISS, *Arles*, EK 1, Lublin 1989, 926.

⁶² KARL BIHLMAYER-HERMANN TÜCHLE, *Historia Kościoła*, t. I, tłum. JAROSŁAW KLENOWSKI, Warszawa 1971, 422.

⁶³ ANDRZEJ BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 399-412; JAN MARIA SZYMUŚIAK, w: SWP, Poznań 1971, 102-104.

⁶⁴ HENRY CHADWICK, *Kościół w epoce wczesnego chrześcijaństwa*, tł. ANDRZEJ WYPUSTEK, Warszawa 2004, 246-256.

⁶⁵ MARIA CYTOWSKA, HANNA SZELEST, *Literatura Rzymska. Okres cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, 244-275; 283-285.

⁶⁶ JEAN DANIELOU, HENRI-IRÉNÉE MARROU, *Historia Kościoła*, tł. MARIA TARNOWSKA, t. I, Warszawa 1984, 303; 315; 319; 328.

J. Fontaine⁶⁷, L. Gładyszewski⁶⁸, B. Kumor⁶⁹, H.-I. Marrou⁷⁰, H. Pietras⁷¹, P. Riché⁷², M. Starowieyski⁷³, J. M. Szymusiak⁷⁴, J. Śrutwa⁷⁵, A. Żurek⁷⁶.

Z opracowań na uwagę zasługują artykuły A. Żurka o małżeństwie i prokreacji⁷⁷, o katechezie⁷⁸, o miłości chrześcijańskiej⁷⁹, o formacji duchowieństwa⁸⁰ i o wpływie św. Cezarego na miasto Arles⁸¹. O zadaniach biskupa pisze R. Wiszniewski⁸², natomiast o przekazie wiary w środowisku wiejskim T. Kołosowski⁸³. Warte podkreślenia są wiadomości przekazane przez tego ostatnio wymienionego autora, na temat kultu świętych i nauce o szatanie w kazaniach św. Cezarego⁸⁴. Spory dorobek w opracowaniu nauki naszego

⁶⁷ JACQUES FONTAINE, *La littérature latine chrétienne*, Paris 1970; JACQUES FONTAINE, *Chrześcijańska literatura łacińska. Rys historyczny*, tł. JAN SŁOMKA, Tarnów 1997, 160-162.

⁶⁸ LUDWIK GŁADYSZEWSKI, *Cezary z Arles*, EK 3, Lublin 1989, 42-44.

⁶⁹ BOLESŁAW KUMOR, *Historia Kościoła*, t. I, Lublin 2001, 136; 188; 212.

⁷⁰ HENRI-IRÉNÉE MARROU, *Zmierzch Rzymu czy późna starożytność? III - VI wiek*, tł. MAREK WĘCOWSKI, Warszawa 1997, 122; 128-129.

⁷¹ HENRYK PIETRAS, *Dzień święty*, Kraków 1992, 85; 107-109; 120-121.

⁷² PIERRE RICHÉ, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI-VIII w.)*, tł. MARIA RADOZYCKA-PAOLETTI, Warszawa 1995, autor odwołuje się do Cezarego 45 razy; tenże, *Education et culture dans l'occident barbare (VIe - VIIIe siècles)*, Paris 1962.

⁷³ MAREK STAROWIEYSKI, *Ze świata wczesnego chrześcijaństwa*, Pelplin 1998, 134-136.

⁷⁴ JAN MARIA SZYMUSIAK, *Patrologia. Zagadnienia wybrane*, Lublin 1971, 157.

⁷⁵ JAN ŚRUTWA, *Galia*, EK 5, Lublin 1989, 818-819.

⁷⁶ ANTONI ŻUREK, *Wprowadzenie do Ojców Kościoła*, Tarnów 1998, 224-225; tenże, *Pierwsze wieki Kościoła (I-VII)*, Tarnów 2000, 227; 232-234; 248-250; *Św. Cezary z Arles*, opracowanie i wybór tekstów, ANTONI ŻUREK, OŻ XVII, Kraków 2002; *Św. CEZARY Z ARLES, Homilie do Księgi Rodzaju, Objąsnienie Apokalipsy św. Jana*, przeł., wstępem opatrzył i opr., ANTONI ŻUREK, BOK 17, Kraków 2002; ANTONI ŻUREK, *Cezary z Arles*, Kraków 2003.

⁷⁷ ANTONI ŻUREK, *Il matrimonio nei Sermoni di Cesario di Arles*, Roma 1985 (pr. dok.); tenże, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, VoxP 7 (1987), nr 12-13, 427-440.

⁷⁸ ANTONI ŻUREK, *Katecheza Cezarego z Arles*, VoxP 10 (1990), nr 18, 147-156.

⁷⁹ ANTONI ŻUREK, *La carità cristiana nella Gallia della fine del V e prima metà del VI secolo*, *Studia Ephemeridis Augustinianum* 46 (1994), 567-572.

⁸⁰ ANTONI ŻUREK, *Formacja intelektualno-ascetyczna duchowieństwa w V-VI wieku w Galii na podstawie pism św. Cezarego z Arles*, VoxP 13-15 (1993-1995), nr 24-29, 173-180.

⁸¹ ANTONI ŻUREK, *Wpływ św. Cezarego († 542/3 r.) na życie i kształt miasta Arles*, w: *Sympozyj Kazimierskie Poświęcone Kulturze Świata Późnego Antyku i Wczesnego Chrześcijaństwa*, pod red. BOŻENY IWASZKIEWICZ-WRONIKOWSKIEJ, DANIELA PRÓCHNIKA, t. III, Lublin 2002, 77-87.

⁸² ROMAN WISZNIEWSKI, *Zadania biskupa w świetle «Kazań» św. Cezarego z Arles*, VoxP 13-15 (1993-1995), nr 24-29, 181-202.

⁸³ TADEUSZ KOŁOSOWSKI, *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, [w:] *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. FRANCISZEK DRĄCZKOWSKI, JERZY PAŁUCKI, Lublin 1994, 39-60.

⁸⁴ TADEUSZ KOŁOSOWSKI, *Nauczanie biskupa Cezarego z Arles na temat kultu świętych w kontekście ówczesnej religijności chrześcijańskiej*, *Saeculum Christianum* 6 (1999), nr 2,

kaznodziei mają: J. Grzywaczewski⁸⁵, J. Piłat, który opracował bibliografię dotyczącą naszego autora⁸⁶ oraz P. Wygralak piszący o praktykach pokutnych i dobroci Boga w nauczaniu biskupa Arles⁸⁷. Należy tu jeszcze dodać wstęp E. Stanuli⁸⁸ i odnotować pracę dotyczącą miłości, jako zasady życia chrześcijańskiego, napisaną przez L. Durlaka⁸⁹ na podstawie kazań Cezarego oraz książkę J. Pochwata o sprawiedliwości i miłosierdziu na podstawie *Kazań do ludu*⁹⁰ i artykuł o eschatologii⁹¹.

5-16; tenże, *Nauka o szatanie, jego oddziaływaniu na ludzi i walce z nim*, w *kazaniach św. Cezarego z Arles*, [w]: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. HENRYK PIETRAS, ŻMT 17, Kraków 2000, 99-108.

⁸⁵ JÓZEF GRZYWACZEWSKI, *Pogłębianie wiedzy religijnej jako obowiązek chrześcijanina według Cezarego z Arles*, RH 44 (1996), nr 3, 249-260; tenże, *Formacja permanentna duchowieństwa według św. Cezarego z Arles*, [w]: *Droga doskonalenia chrześcijańskiego w epoce patrystycznej*, red. FRANCISZEK DRĄCZKOWSKI, JERZY PAŁUCKI, MARIUSZ SZRAM, Lublin 1997, 151-168; tenże, *La lecture à la campagne en Gaule au VIe siècle d'après les Sermons de Césaire d'Arles*, VoxP 22 (2002), nr 42-43, 463-474.

⁸⁶ JAROSŁAW PIŁAT, *Św. Cezary z Arles († 543). Bibliografia – aktualny stan badań*, w: *Oblicza doskonałości chrześcijańskiej*, red. MAREK CHMIELEWSKI, Lublin 1996, 206-218.

⁸⁷ PAWEŁ WYGRALAK, *Praktyki pokutne w nauczaniu św. Cezarego z Arles*, PozStTeol 8 (1998), 99-108; tenże, *Dobroć Boga Ojca w nauczaniu św. Cezarego z Arles*, StAnChr 15 (2001), 109-116.

⁸⁸ EMIL STANULA, *Wstęp*, w: *Św. Cezary z Arles, Kazania*, tł., STEFAN RYZNAR, PSP 52, Warszawa 1989, 5-15.

⁸⁹ LESZEK DURLAK, *Miłość zasadą życia chrześcijańskiego. Studium kazań Cezarego z Arles*, Kraków 1998 (pr. lic.).

⁹⁰ JÓZEF POCHWAT, *Sprawiedliwość i miłosierdzie. Studium «Kazań do ludu» św. Cezarego z Arles*, Kraków 2008.

⁹¹ JÓZEF POCHWAT, *Nowotestamentalny wymiar eschatologii. Studium «Kazań do ludu» św. Cezarego z Arles*, [w]: *Problemy duszpasterskie starożytnego Kościoła*, Lublin 2009.

SPIS TREŚCI

OD REDAKCJI	5
-------------------	---

Ks. Józef Pochwat MS

ŚW. CEZARY Z ARLES I JEGO CZASY	7
1. Kontekst historyczno-religijny Kazań do ludu	7
2. Życie i działalność Cezarego z Arles	9
3. Dzieła Cezarego: traktaty teologiczne, pisma monastyczne, kazania	13
4. Spuścizna literacka Cezarego i jej recepcja	15
5. Stan badań nad dziedzictwem Cezarego z Arles	16
WYBRANA BIBLIOGRAFIA	23
WYKAZ SKRÓTÓW	33

Św. Cezary z Arles

KAZANIE 1

Napomnienie św. Cezarego biskupa lub pokorna rada grzesznika skierowana ogólnie do wszystkich świętych albo wszystkich biskupów	37
---	----

KAZANIE 2

Pokorna rada, czyli zbawienne napomnienie	58
Przedmowa do księgi Kazań	58

KAZANIE 3

Symbol wiary katolickiej św. Atanazego, biskupa	60
---	----

KAZANIE 4

Homilia biskupa św. Cezarego, jak należy pragnąć Słowa Bożego i jak go poszukiwać ...	62
---	----

KAZANIE 5

Napomnienie, aby dla zbawienia duszy nie tylko nie odrzucano gorzkiego przepowiadania, ale nawet żarliwie go poszukiwano	67
--	----

KAZANIE 6

Ponowne napomnienie ludu przez św. Cezarego, biskupa, aby uważnie słuchał Bożych czytań; kto umie czytać, niech czyta, a kto nie umie, niech chętnie słucha czytającego; gdyż to jest pokarm i napój duszy na wieki, co zrozumie z Bożych czytań. Podobieństwo do uprawy ziemi: przynajmniej tak starać się o uprawę duszy, jak o winnicę czy sady oliwne i uprawę ziemi, a więc oczyszczając winorośle, plewiąc zagony, usuwając ciernie i kamienie; dzięki tej pracy osiąga się plon trzydziestokrotny, sześćdziesięciokrotny i stokrotny. O trzech stanach w Kościele: dziewic, wdów i małżonków; chociaż o tych sprawach mówi się w innym kazaniu, to jednak i w tym jest na to odpowiednie i stosowne miejsce	72
--	----

KAZANIE 7	
Napomnienie wykazujące, ile korzyści przynosi czytanie Pisma Świętego, a ile zła zaniechanie go i nawet nie szukanie, [by ktoś dla nas] je czytał.	79
KAZANIE 8	
O pilności czytania [Pisma Świętego].....	83
KAZANIE 9	
Wyjaśnienie i przekaz Symbolu [wiary].....	88
KAZANIE 10	
Skrót wiary katolickiej	93
KAZANIE 11	
Dlaczego okrutną męką, a nie potęgą uwolnił Pan Jezus Chrystus rodzaj ludzki	96
KAZANIE 12	
Wykład wiary i wyjaśnienie nazwy.....	102
KAZANIE 13	
Kazania potrzebne w parafii.....	109
KAZANIE 14	
Homilia zachęcająca lud [do dobrego życia].....	115
KAZANIE 15	
Napomnienie dla tych, którzy uważają, że do osiągnięcia życia wiecznego wystarczy, iż nie dopuszczą się zła, mimo że nie uczynią żadnego dobra.....	119
KAZANIE 16	
Dobrzy i źli chrześcijanie	123
KAZANIE 17	
Początek homilii św. Augustyna biskupa o miłości	126
KAZANIE 18	
Homilia św. Augustyna biskupa o dobrych uczynkach, o złej rozpaczcy oraz o krakaniu wrony	129
KAZANIE 19	
Przepowiadanie św. Augustyna do ludu.....	134
KAZANIE 20	
Wyjątek z listu św. Fatalisa o życiu chrześcijańskim.....	139
KAZANIE 21	
Napomnienie św. Augustyna wykazujące, że w doskonałej miłości i ukochaniu jest wiele bardzo pożytecznych i koniecznych stopni (in caritate perfecta et dilectione)	143
KAZANIE 22	
O miłości	150
KAZANIE 23	
Zachęta św. Cezarego do zachowania i strzeżenia miłości. Upomnienie ukazuje również, że nikt nigdy nie może znaleźć słusznej wymówki, że nie posiadał prawdziwej miłości.	

Uznaliśmy także za stosowne, że należy w tej mowie umieścić pewne zdanie z homilii św. Augustyna, napisanej przez niego o miłości	154
KAZANIE 24	
Z dzieł św. Augustyna. Jak należy strzec prawdziwej i doskonałej miłości. O miłości członków ciała. Jak poszczególne członki służą całemu ciału, gdy stąpa ono po cierniach	159
KAZANIE 25	
Kazanie św. Cezarego o Bożym i ludzkim miłosierdziu oraz o tym, że Bóg pozostawił ubogich na świecie, aby bogaci mieli środek na odkupienie swoich grzechów	163
KAZANIE 26	
O jałmużnie i o miłosierdziu, do którego dochodzimy przez jego praktykowanie na ziemi	167
KAZANIE 27	
Kazanie św. Cezarego biskupa o przypowieści drzewa wiązowego i winorośli	171
KAZANIE 28	
Początek zachęty na temat czynów miłosierdzia oraz o sposobach wykonywania dwóch rodzajów miłosierdzia.	175
KAZANIE 29	
O miłości bliźniego i nieprzyjaciół	179
KAZANIE 30	
Napomnienie św. Cezarego o trzech rodzajach jałmużny, którymi można oczyścić się z grzechów bez wysiłku fizycznego	183
KAZANIE 31	
Fragmenty św. Salwiana o jałmużnie. Wystarczająco poruszające	188
KAZANIE 32	
Napomnienie skierowane do tych, którzy często dają jałmużny, a jednak dopuszczają się grabieży i każdego dnia popełniają cudzołóstwa	193
KAZANIE 33	
O dziesięcinach przed narodzeniem św. Jana Chrzciciela	197
KAZANIE 33 A	
Mowa św. Augustyna o dawaniu dziesięcin	202
KAZANIE 34	
Kazanie św. Cezarego biskupa o miłości rodziców oraz o dziesięcinach.	205
KAZANIE 35	
O Modlitwie Pańskiej oraz o miłości nieprzyjaciół	209
KAZANIE 36	
O obowiązku miłości nieprzyjaciół.	213
KAZANIE 37	
O miłości nieprzyjaciół.	220

KAZANIE 38	
[Kazanie] św. Augustyna o miłości nie tylko przyjaciół, ale i nieprzyjaciół. O możliwości przemiany nieprzyjaciół w przyjaciół i to niekiedy lepszych od tych, których wydawało się, że prześladowali. To właśnie wyraźnie wypełniło się w błogosławnym Pawle Apostole.	227
KAZANIE 39	
Napomnienie to wyjaśnia, jak dobry i miłosierny Pan w nasze ręce złożył to, w jaki sposób będziemy sądzeni w dniu sądu [ostatecznego]. Następnie, że miłość nieprzyjaciół jest szczególnym i jedynym lekarstwem na rany wszystkich naszych grzechów. Wreszcie, że nikt i nigdy nie będzie się mógł usprawiedliwić, że nie mógł miłować nieprzyjaciół swoich	232
KAZANIE 40	
Wyjaśnienie, dlaczego święci i sprawiedliwi karcili na tym świecie grzeszników	238
KAZANIE 41	
O niegodnym spoufalanu się z obcymi kobietami i o męczeństwie	241
KAZANIE 42	
Nagana dla żonatych bez wstydu i bojaźni cudzołożących; napiętnowanie posiadających konkubiny zarówno przed, jak i po zawarciu małżeństwa.	246
KAZANIE 43	
Napomnienie do zachowania czystości małżeńskiej i nie posiadania konkubin	252
KAZANIE 44	
O czystości małżeńskiej; o kobietach przerywających ciążę; o tym, jak zachować czystość fizyczną i moralną (puritas vel castitas) przed niedziłą i innymi świętami	258
KAZANIE 45	
Pouczenie o sposobie unikania nieskromnych myśli i o ustawicznym pielęgnowaniu w sercu świętych myśli z Bożą pomocą	264
KAZANIE 46	
Zachęta, aby wszelkimi siłami unikać zła pijaństwa.	269
KAZANIE 47	
Podobne napomnienie przeciwko złu pijaństwa.	275
KAZANIE 48	
Napomnienie, które wykazuje, że od początku świata wszystkie Pisma błogosławią pokornych a przeklinają trwających w pysze	280
KAZANIE 49	
Co oznaczają w Piśmie [Świętym] wdowy, sieroty i ubodzy.	286
KAZANIE 50	
O powinności dążenia bardziej do zdrowia duszy niż ciała i o unikaniu wróżbiarstwa	289
KAZANIE 51	
O tych, którzy chcą mieć dzieci dzięki świętokradzkim zabobonom	292

KAZANIE 52	
O męczennikach, zmianach księżyca, poronieniach i filakteriach	296
KAZANIE 53	
Zachęta do niszczenia świątyń [pogańskich]	300
KAZANIE 54	
Napomnienie skierowane do tych, którzy nie tylko odważają się na wróżbiarstwo, lecz, co gorsze, zwyczajem pogan poszukują czarodziejów i wróżbitów	303
KAZANIE 55	
Kazanie upominające tych, którzy podczas uroczystości dopuszczają się w stanie nietrzeźwym czynów nieszlachetnych, oraz tych, którzy przy sprawach sądowych biorą łapówki z krzywdą niewinnych ludzi	309
KAZANIE 55 A	
Początek napomnienia św. Augustyna odnoszącego się do nieuczciwych sędziów rozpatrujących sprawy w dni świąteczne	313
KAZANIE 56	
Konieczne upomnienie o dniu sądu przez św. Fausta; kara dla złych i chwała dla dobrych; a także o tym, że świeccy niezależnie od stanu mogą i powinni każdego dnia czynić pokutę	317
KAZANIE 57	
Napomnienie o dniu sądu, o którym trzeba wciąż myśleć z wielką bojaźnią i wielkim niepokojem	320
KAZANIE 58	
Piękne upomnienie św. Fausta, abyśmy zawsze pamiętali o naszych grzechach, o dniu sądu i o szczęśliwości wiecznej	324
KAZANIE 59	
Homilia św. Augustyna na temat wyznania grzechów: jak diabeł pragnie, abyśmy wyznając jak najmniej grzechów, okazali się winni przed trybunałem sądu ostatecznego, i jak Bóg chce przeciwnie, byśmy wyznali pokornie nasze złe uczynki na tym świecie, abyśmy zasłużyli na wyzwolenie z nich w przyszłym.	328
KAZANIE 60	
Napomnienie ukazujące różnicę pomiędzy pokutą podejmowaną nieustannie z dobrymi uczynkami, a otrzymaną w chorobie albo na końcu życia	334
KAZANIE 61	
Zachęta, aby zawsze czynić pokutę, ponieważ grzechy bezustannie nas zaskakują, i aby nikt nie odkładał przez niebezpieczną niedbałość na koniec życia przyjęcia i czynienia pokuty	340
KAZANIE 62	
O pokucie	344
KAZANIE 63	
O pokucie według słów św. Augustyna	346
KAZANIE 64	
Upomnienie, aby za grzechy ciężkie zabiegać bezzwłocznie o lekarstwo pokuty	349

KAZANIE 65	
Inne upomnienie na ten sam temat	354
KAZANIE 66	
Zachęta sporządzona z ksiąg świętych i dawnych Ojców, aby ten, kto wie, że popełnił ciężkie zbrodnie, uciekał się bez żadnego udawania do lekarstwa pokuty	358
KAZANIE 67	
Zachęta dla tych, którzy publicznie proszą o pokutę	361
KAZANIE 68	
Nagana dla [niektórych] pokutujących	365
KAZANIE 69	
O tym, że czasy chrześcijańskie zostały przepowiedziane; że w przyszłości królowie ziemscy nawrócą się do Chrystusa; o miedzianym wężu; o pięciu zmysłach ciała i o dziesięciu pannach	368
KAZANIE 70	
O tym, że jeśli jakaś udręka nam się przydarzy, powinniśmy ją przypisywać naszym grzechom, a nie Bogu	373
KAZANIE 71	
Homilia niedzielna do ludu o Ananiaszu [z Dz 5, 1nn]	378
KAZANIE 72	
Napomnienie przez pana Efrema o modlitwie i próżnych słowach	381
KAZANIE 73	
Upomnienie, przez które doradza się całemu ludowi czekać wiernie w kościele do końca sprawowania świętych tajemnic	385
KAZANIE 74	
Upomnienie, aby lud uczestniczył w całej mszy [świętej]	389
KAZANIE 75	
Pochwała i zachęta do wytrwałości dla modlących się psalmami	393
KAZANIE 76	
Upomnienie, aby klęczano do modlitwy i pochylano głowy na błogosławieństwo	396
KAZANIE 77	
Jeszcze jedno napomnienie przez Efrema, aby klękać na modlitwę oraz o próżnych słowach	399
KAZANIE 78	
Upomnienie, aby przestrzegano ciszy w kościele	404
KAZANIE 79	
Kazanie św. Cezarego na temat opętanego	407
KAZANIE 80	
Napomnienie ludu, aby w kościele każdy zajmował się przede wszystkim modlitwą	410
INDEKS BIBLIJNY	413
INDEKS RZECZOWY	424